

Metoderapport til SKUP

Journalister: Asle Hansen og Rune Moen

Tittel på prosjekt: Giftoljeskandalen

Hvor og når publisert: I Dagbladet mellom 6/4 og 14/10 2003. Forøvrig vil saken bli fulgt opp i flere år framover.

Redaksjon/adresse:

Dagbladet, nyhetsavdelingen

Postboks 1184 Sentrum, 0107 Oslo

22 31 06 00

Journalistenes adresser og telefonnummer:

Asle Hansen, Dagbladets nyhetsavdeling

telefon: 22 31 06 00, mobil: 91 60 04 40

ash@dagbladet.no

Rune Moen, Dagbladets nyhetsavdeling

telefon: 22 31 06 00, mobil: 92 09 44 76

rmo@dagbladet.no

GIFTOLJESKANDALEN

Vi vasset i triste menneskeskjebner. Flere hundre tok kontakt, ødelagte for livet, med alvorlige nevrologiske skader. Legene skjønnte at de var syke, men ikke hvorfor.

Arbeidsmiljøet ble aldri undersøkt, og de kunne se langt etter yrkesskadeerstatning. Vi fant at alle de skadde hadde vært kraftig eksponert for turbin- eller hydraulikkoljer i arbeidslivet. Vi kan stå overfor en hittil ukjent yrkessykdom. Hvor mange er syke?

1. Redegjørelse for arbeidet

1.1 Når og hvordan kom arbeidet i gang?

I mars 2003 startet Asle Hansen arbeidet med saken. Innledningsvis var det ingenting som tilsa at det skulle ende i en omfattende artikkelserie om hvordan norske arbeidstakere er blitt uføre, trolig etter kontakt med giftige oljer i jobbsammenheng. Først handlet det om flysikkerhet og mulige helseplager blant flyansatte. Etter samtaler med yrkeshygieniker Halvor Erikstein i Oljearbeidernes Fellessammenslutning (OFS), skjønnte jeg at dette kunne være et interessant spor. Erikstein hadde lest seg til at giftige organofosfater i turbinoljer, som brukes i flymotoren, kan skape forgiftning og gi nevrologiske senskader hos flymannskap. For OFS, som organiserer norske oljearbeidere, var dette interessant fordi turbinene som gir strøm offshore i realiteten er samme type flymotor med de samme oljene. Derfor vedtok OFS i 2002 en resolusjon med krav om gjennomgang av arbeidsmiljø og helsekartlegging.

Hypotesen om at turbinoljelekkasje i flymotoren omdannes til nervegassliknende forbindelser som kan finne veien til kabin og cockpit og forgifte besetning og passasjerer,

var spennende og totalt ukjent i norsk sammenheng. Avdelingsledelsen ga meg ei uke på å spa opp det jeg måtte finne om dette. Til min store overraskelse, var problematikken bredt omtalt i en mengde utenlandske aviser og tidsskrifter, særlig i USA, Storbritannia og Australia. Internasjonal flytrafikk har hatt en rekke nestenulykker etter at piloter har blitt slått ut av giftig gass. Flere tusen flyansatte mener deres nevrologiske plager skyldes organofosfatforgiftning på jobb. Bekymrede flyansatte har samlet seg i en egen interesseorganisasjon med hovedsete i Australia. Det er inngått flere pengeforlik mellom skadd besetning og flyselskapene, og amerikanske, britiske og australske myndigheter har lagt betydelig press på flybransjen.

Etter møysommelige søk, fant Asle at to liknende hendelser hadde forekommet i Skandinavia. (Dagbladet 06/04 og Dagbladet 07/04).

Asle var i gang, men med hva?

Jeg fant at mange av de samme giftstoffene finnes i hydraulikkolje. Fra før visste jeg at en mengde yrkesgrupper omgås hydraulikkolje om ikke daglig, så ukentlig. Det var slik hovedideen vokste fram. Dette skulle også bli den sentrale problemstillingen i artikkelserien. Kunne det være slik at det fantes arbeidstakere som var blitt skadet av slik olje på norske arbeidsplasser der hydraulikkolje ble benyttet?

1.2 Problemstilling

Har norske arbeidstakere tatt skade av eksponering for hydraulikk- eller turbinolje i jobbsammenheng? Det var dette jeg måtte undersøke. Jeg hadde allerede dokumentasjon som antydte at problemstillingen var langt mer enn en høytflyvende hypotese. På amerikanske helsemyndigheters nettsider hadde jeg kommet over «Toxological profile on hydraulic fluids». Rapporten peker på den mulige helserisikoen som er forbundet med eksponering for giftige organofosfater i hydrauliske oljer og væsker. Amerikanerne skriver at millioner av arbeidstakere trolig er i det de kaller for en «høyeksponeringsgruppe», men understreker at man står overfor en total mangel på forskning, både nasjonalt og internasjonalt, rundt denne problematikken.

Mistanken lå der, og risikoen var nøye beskrevet. Men vi var avhengige av å finne noe konkret som kunne styrke vår arbeidshypotese. Kollega Rune Moen ble min makker i det videre arbeidet. Vår utfordringen ble å nå fram til skadde, norske arbeidstaker som hadde vært sterkt eksponert for hydraulikk- og/eller turbinolje i jobbsammenheng.

Ballen begynte å rulle med to historier som vi kom over i vår research. Først skrev vi om Harry Stiegler Brevik og tre andre turbinteknikere fra Statfjord A-plattformen i Nordsjøen som relaterer sine helseskader til turbin- og hydraulikkoljer i jobben (Dagbladet 09/04). Historien fikk vi kjennskap til gjennom fagforeningen OFS. Deretter trykket vi historien om ti mekanikere i Alta som alle har fått MS-diagnose, mulig etter kraftig eksponering for hydraulikkolje (Dagbladet 10/04). Mekanikersaken hadde tidligere vært omtalt i lokalpressen, men vi mente å sitte på kunnskap som kunne sette den i nytt lys. Håpet var at disse to historiene skulle få andre skadde til å ta kontakt, for å synliggjøre at vi hadde satt søkelyset på et hittil ukjent og høyst reelt problem.

Det var som å trykke på en knapp. I dagene som fulgte kunne vi velge og vrake i triste skjebnehistorier om skadde arbeidstakere fra et vidt spekter av industrielle yrker (Dagbladet 11/04, Dagbladet 12/04, Dagbladet 15/04, Dagbladet 16/04).

1.3 Ble problemstillingen endret underveis?

Vår sentrale problemstilling står fast den dag i dag: Kan eksponering for hydraulikk- og turbinoljer ha påført norske arbeidstakere yrkesskader? Etter et par uker sto vi i kontakt med mer enn 200 skadde med plager som lammelser, muskelsvinn, uforklarlig hårfelling, hukommelsessvikt, synsforstyrrelser, depresjoner og kroniske muskelsmerter. Noen hadde under tvil fått diagnosen multipel sklerose, MS. Dermed fikk vi raskt sannsynliggjort at norske arbeidstakere har tatt skade av giftoljene. De eventuelle vitenskapelige bevisene for dette ligger likevel noen år fram i tid. Men til forskjell fra tidligere, er den sentrale problemstilling vår ikke lenger bare en hypotese. Nå er den blitt et høyt prioritert satsningsområde for norske arbeidsmiljømyndigheter.

For at arbeidet vårt skulle få noen nytteverdi, var vi avhengige av å nå fram til myndighetene. Derfor ble det viktig for oss å utvide fokus med spesielt én ny problemstilling: Vi satte oss som målsetning å finne ut om skadevirkninger av giftoljene har vært kjent for norske myndigheter. Etter å ha lagt ut en rekke følere i forskningsmiljøer og etter møysommelig leting i ulike arkiver, fant vi et meget spennende dokument i biblioteket hos NIVA. Det viste seg at daværende NIVA-forsker Øivind Tryland hadde laget en rapport i 1979 på oppdrag fra Statens forurensningstilsyn. Dermed kunne vi avsløre følgende (Dagbladet 24/04): «Giftige organofosfater i hydraulikkoljer kan føre til lammelser på mennesker», fastslo en SFT-rapport allerede i 1979. 24 år etter er helsefaren ennå ikke kartlagt.

Deretter satte vi i flere artikler kritisk søkelys på hvordan myndigheter, helsepersonell og bedrifter forholder seg til kjemisk helsefare på arbeidsplassen (Dagbladet 25/04, Dagbladet 27/04, Dagbladet 04/05, Dagbladet 19/05).

Vi ville også anskueliggjøre hvor farlig organofosfatene som er tilsatt hydraulikk- og turbinoljer kan være. Av flere historier vi hadde kjennskap til, falt valget på «Bush livredd giftolje-terror» (Dagbladet 09/05). Bush-administrasjonen nektet å gi ut rapporten «Inhalation Toxicity of Vapor Phase Lubrications» som omhandler hvilke stoffer som oppstår når de giftige organofosfatene brytes ned under oppvarming. Årsaken til avslaget var at rapporten kan være til «potensiell hjelp for terrorister». Under oppvarming av organofosfater oppstår nemlig nervegass tilsvarende de som benyttes i kjemisk krigføring.

For å styrke vår hovedhypotese, var vi også på konstant leting etter mulige tilfeller hvor helsepersonell og/eller rettssystem har anerkjent sammenhengen mellom eksponering for giftige organofosfater i hydraulikkolje og reelle fysiske senskader. Vi fant en historie om hjullasterfører John Edward Gentry fra Virginia i USA som var tilkjent erstatning etter slik forgiftning. Men før vi rakk å kontakte ham, kom vi over ett tilfelle der slik anerkjennelse var gitt i Norge. Gavepakken het Ole-Peer Gullhav og er fra Bodø (Dagbladet 03/05). Gullhav er trolig den eneste i landet som har fått yrkesskadeerstatning etter å ha blitt skadd av giftig hydraulikkolje i jobben. Avdelingsoverlege Tor Viggo Hansen ved Universitetssykehuset Nord-Norge HF

vedgikk i et intervju at det var hans personlige overbevisning at det var hydraulikkolje som hadde skadet Gullhav. Det denne avdelingsoverlegens erklæring som hadde ført til at Gjensidige betalte ut 1,5 millioner kroner i yrkesskadeerstatning. Rent medisinsk-vitenskapelig holdt Gullhavs sak egentlig ikke mål, nettopp fordi det aldri har vært forsket på hvilken effekt disse oljene har på folk i arbeidslivet. Vi fikk tilgang til legeerklæringen, og saken ble et gjennombrudd overfor myndighetene som begynte å innse behovet for forskning på området.

Bare ei uke senere lovet statsråd Victor Norman full helsekartlegging:

_|Vi gir oss ikke før vi har svaret (Dagbladet 10/05).

Fra da av ble problemstillingen for oss å følge myndighetenes håndtering av saken i Arbeids- og administrasjonsdepartementet og i Statens arbeidsmiljøinstitutt. Dernest igangsettelsen av forskning og implementering i helsevesenet. (Dagbladet 19/05, Dagbladet 09/07, Dagbladet 14/10).

1.4 Metode

Etter å ha søkt og funnet informasjon og lest oss grundig opp på hydraulikk- og turbinoljer og de giftige organofosfatene, ble vår hovedutfordring å finne en egnet metode for å sannsynliggjøre at norske arbeidstakere er blitt skadd etter eksponering av disse stoffene. Vi valgte et utradisjonelt, metodisk grep, som ganske snart viste seg å være svært vellykket. I jakten på de skadde, arbeidet vi fra første dag i tett samarbeid med Arbeidsmiljøskaddes Landsforening (ALF).

Vi oppga våre mobiltelefonnumre på trykk sammen med en oppfordring til skadde om å ta kontakt. Da de ringte, henviste vi alle til ALF etter å ha registret dem i vår egen database. Dette hadde flere fordeler. Spesielt i startfasen virket det som om de skadde hadde lavere terskel på å fortelle i detalj om sin yrkeshistorie, eksponering for olje og skadesituasjon til ALF enn til to journalister i tabloidpressen. Vi fikk flere gode historier gjennom ALF, som visste hva som var interessant for oss og silte storyene deretter. ALF har også vesentlig større fagkunnskap enn oss, og var bedre skikket til å vurdere hvilke tilfeller som kunne være reelle utslag av organofosfatforgiftning.

Kort om organiseringen av arbeidet:

- * Søkte etter informasjon om organofosfatforgiftning av flymannskap.
- * Tilegnet oss fagkunnskap om hvordan giftstoffene kan virke på mennesker, og studerte hvordan det er teknisk mulig at kabin- og cockpitlufta kan bli forurenset av disse giftige gassene.
- * Sporet opp og kontaktet den svenske piloten Niels Gomer som nær styrtet i døden med 73 om bord i 1999.
- * Omfattende studier av hydrauliske væsker og oljer og deres tilsetningsstoffer.
- * Diskuterte problemstillingen med kjemikyndige og arbeidsmedisinsk helsepersonell.
- * Omfattende arkivsøk hos offentlige instanser både i Norge og utlandet for å finne ut hva som har vært kjent om potensiell helserisiko ved eksponering for de giftige oljene i arbeidslivet.
- * Mange og lange samtaler med skadde.
- * Kategoriserte skadde etter symptomer, sykdomsbilde og eventuell diagnose.
- * Samkjørte skadelister og diskuterte med ALF.

1.5 Kilder

De muntlige kildene har vært fagpersoner innen luftfartsmyndighetene, representanter fra flyselskaper, tillitsvalgte i oljebransjen, oljeselskaper, Norsk Petroliums-institutt, kjemikere, helsepersonell på arbeidsmedisinske avdelinger, fagfolk fra Direktoratet for arbeidstilsynet, Statens arbeidsmiljøinstitutt og Oljedirektoratet, OFS, ALF, og ikke minst, hundrevis av skadde. Til sammen har vi pratet med mellom 200 og 300 mennesker i arbeidet med artikkelserien.

Vi har også støttet oss en god del på skriftlige kilder i form av faglitteratur om de giftige organofosfatene og de ulike oljetyper.

1.6 Problem

Den totale mangelen på forskning om hvordan de giftige oljene virker på mennesker som jobber med dem til daglig, betyr også at fagekspertisen har svært lite å formidle. Det som var nytt for oss, var også nytt for ekspertisen. For oss var dette selvfølgelig et problem, men også en utfordring. Vi skjønte tidlig at arbeidsmiljø står lavt i kurs i forskningsmiljøene. Derfor gjaldt det å finne de rette metodene for å sannsynliggjøre en medisinsk-vitenskapelig sammenheng mellom organofosfater og yrkesskader. Heldigvis ga avisledelsen oss plass til å pøse på med reportasjer der den ene etter den andre fra stadig nye bransjer sto fram med sin yrkeshistorie og sitt sykdomsbilde.

At oljeselskapene ikke kan redegjøre for hvilke giftstoffer som er tilsatt deres oljeprodukter, vanskeliggjorde også vårt arbeid. Oljeselskapene produserer egne turbin- og hydraulikkoljer, men tilsetningsstoffene kjøper de av firmaer i utlandet. Disse firmaene lover at de såkalte additivene tilfredsstiller oljeprodusentenes funksjonskrav, men hva blandingen består i betraktes som en bedriftshemmelighet. Her har myndighetene en utfordring, men her har også vi noe å følge opp i tida framover. Så lenge tilsetningsstoffene ikke utgjør mer enn en viss prosentandel av produktet, er det ikke et lovmessig krav om at alle stoffene må oppgis. Myndighetene har nå begynt å sette et visst press på bransjen for å få klarhet i hva oljene inneholder.

1.7 Konsekvenser

Hasterapport: Etter vårt første hovedstøt med reportasjer nesten daglig dag i cirka to uker ga Direktoratet for arbeidstilsynet i begynnelsen av mai Statens arbeidsmiljøinstitutt (STAMI) følgende oppdrag. Lag en hasterapport om giftstoffer i hydraulikk- og turbinoljer på det norske arbeidsmarkedet.

Ekstrabevilgning: Arbeidsmiljøskaddes Landsforening (ALF) fikk en ekstrabevilgning fra Arbeids- og administrasjonsdepartementet til arbeidet med å registrere personer med mulige yrkesskader etter eksponering for giftig olje.

Helsevesenet kobles inn: STAMI utarbeider i løpet av sommeren felles retningslinjer til helsevesenet om hvordan allmennpraktiserende leger skal forholde seg til arbeidstakere med disse symptomene og hvordan de skal utredes.

Inn på statsbudsjettet: Victor Norman foreslår å bevilge 5,2 millioner kroner til STAMI over statsbudsjettet 2004 til et forskningsprosjekt om arbeidstakere kan ha blitt påført

skader av giftig olje. Prosjektet skal gå over fire år og ledes av STAMI. De skal finne en metode for å påvise organofosfatforgiftning av mennesker.

Ny ekstrabevilgning: St. Olavs hospital i Trondheim fikk i høst bevilget penger til å samordne resultatene fra utredningene av giftoljeskadde.

Helsevesenet er i gang: Av de skadde som tok kontakt med Dagbladet, har cirka 40 blitt utredet i skrivende stund. Funnene blir samlet og katalogisert før de skal analyseres i forskningsprosjektet.

Doktorgradsstipendiat: Ved årsskifte 2003/2004 ble forsker Kasper Solbu ansatt i doktorgradsstipendiatet ved STAMI. Hans oppgave de neste fire årene blir å utarbeide metoden som kan avdekke organofosfatforgiftning. Solbu er under ledelse av avdelingsleder, doktor Pål Molander ved STAMI.

STAMI er sikre på at de vil finne fram til en egnet metode. Dersom de i tillegg avdekker sammenhengen mellom eksponering for hydraulikkolje og forgiftning, vil det være en verdensnyhet med betydning for millioner av arbeidstakere verden over.

Nytt håp: Til siste kanskje den viktigste konsekvensen av vårt journalistiske arbeid. En gruppe arbeidstakere med diffust sykdomsbilde og redusert livskvalitet har fått nytt håp om status som yrkesskadde og dermed også erstatning.

2. Tidsbruk

Vi oppfordret under hele reportasjeserien publikum om å ringe oss. Dette ble så vellykket at vi nesten angret. Påsken 2003 ble ikke akkurat i familiens navn. Det ringte fra klokka sju om morgenen og ofte til klokka 23 om kvelden. Ikke bare uføre som var diskvalifisert fra arbeidslivet, men også folk som bet tenna sammen og holdt ut i jobb tross store smerter og andre vanskeligheter ringte og betrodde seg. Koner, døtre og fjerne slektninger ringte tidlig og seint fordi de hadde en de var bekymret for med symptomene de hadde lest om i avisa. Folk med yrkeslivet ødelagt, økonomien ødelagt og etter mange års slitasje også familielivet ødelagt. Noen hadde kjempet for å få yrkesskadeerstatning, men gitt opp på grunn av uklar diagnose. Nå fikk de ny optimisme av å ha lest artiklene. I påsken hadde folk god tid til å lese avisa. Det merket vi.

For å sikre oss de sterkeste historiene var vi nøye med å ta alle som henvendte seg på alvor. Derfor ble mange av disse samtalen, og de foregikk like mye innenfor som utenfor ordinær arbeidstid. Vi måtte gå med blokk og blyant uansett hvor vi var. Første påskedag klappet mobilsvarene sammen av overbelastning.

Tillater oss også å nevne Asle Hansen på fotballkamp og liten sønn i den ene armen og mobiltelefon i den andre. Alt mens storebror spilte. Da kampen var over og laget hadde vunnet 7-2, hadde han ikke sett én scoring. Kort tid etter at det verste trykket hadde lagt seg, resulterte det i en sykemelding.

Totalt jobbet Asle Hansen full tid med prosjektet i halvannen måned, Rune Moen en snau måned.

3. Spesielle erfaringer

Å oppleve at en enkel sak om flysikkerhet og helseskader hos flyvende personell forvandles til en artikkelserie om mystiske yrkesskader, har i seg selv vært en spesiell erfaring å ta med seg. Av andre spesielle erfaringer, vil vi nevne Rundebordskonferansen hos Oljedirektoratet i Stavanger 3. juni. På bakgrunn av vår artikkelserie inviterte Oljedirektoratet og Direktoratet for arbeidstilsynet til et strategimøte om hvordan myndighetene skal ta tak i problemene med de giftige oljene. På møtet deltok representanter fra ulike arbeidsmedisinske avdelinger ved landets sykehus, oljebransjen, fagforeninger, ALF, Statens arbeidsmiljøinstitutt, Direktoratet for arbeidstilsynet, Forsvarets forskningsinstitutt, Sintef og enkelte private aktører. Dagbladet var også tilstede. Det var meget spesielt å oppleve at våre avsløringer ble gjort til gjenstand for en bred fagkonferanse. Rundebordskonferansen resulterte i en større rapport som er å betrakte som et styringsdokument for hvordan myndighetene skal angripe problematikken.

I flere artikler hadde vi rettet kraftig skyts mot fagmyndighetene og kritisert dem for dårlig kontroll over kjemisk arbeidsmiljø. Derfor var det svært overraskende for oss å lese artikkelen «Undersøkende journalistikk kan bidra til et bedre arbeidsmiljø» i fagbladet Arbeidsvern, ført i pennen av seksjonsleder Uno Abrahamsen ved Direktoratet for arbeidstilsynet. Avslutningsvis skriver han:

"Sist men ikke minst; Dagbladet gjennomførte et grundig løp og bidro sammen med ildsjeler og fagfolk med troverdig dokumentasjon. Kjemisk helsefare i arbeidslivet er fortsatt et betydelig samfunnsproblem. Vi trenger mer av denne typen grundige artikkelserier. Etter min vurdering kan denne artikkelserien være et mønster for undersøkende journalistikk på arbeidsmiljøområdet."

4. Sted og dato

Oslo, 15. januar 2004

Asle Hansen

sign.

Rune Moen

sign.

Kopi av avisoppslagene fra følgende utgaver av Dagbladet 2003 er vedlagt den trykte versjonen av rapporten:

06/04: 73 i livsfare da Braathen-fly skulle lande: Pilotene slått ut av nervegass

07/04: Norsk kaptein skadd for livet

09/04: Frykter ukjent yrkessykdom. Harry (56) og tre kolleger ble ødelagt for livet

10/04: Ti mekanikere ble MS-syke. Alle eksponert for hydraulikkolje

11/04: Rush av syke etter giftolje-oppdrag. Skadde mekanikere og maskinførere over hele landet. ”Jøss, dette er jo akkurat det som skjedde med meg” Lars E. Markegård, rørlegger

12/04: Jeg har badet i hydraulikkolje

15/04: 106 syke har meldt seg. Full gransking etter avsløring

16/04: Puster inn giftgass

24/04: Slo giftalarm i 1979. Helsefaren ikke kartlagt

25/04: Statoil skjuler helsefarene. Beroliger offshoreansatte på bedriftens intranett

27/04: - Burde ha vært unngått

03/05: Ole-Peer fikk unik erstatning. Gir nytt håp til hydraulikkolje-skadde. Overlege: - Oljene må undersøkes

04/05: Skadde blir ikke trodd. Arbeidstilsynet har ikke kjemikalieoversikt

09/05: Bush livredd giftolje-terror

10/05: - Vi gir oss ikke før vi har svaret

19/05: Hasterapport gir håp for giftoljeskadde: - Endelig får vi støtte. Mangler oversikt

09/07: Fortgang i giftsaken

14/10: De fikk avslag

